

Я.С. ПРОТОПЕНКО

Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди

УДК 347.426.6+331.108.6

ПРИЗНАННЯ ЗА ПРАЦІВНИКОМ ПРАВА НА ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ¹

Розглянута доцільність введення до трудового права інституту відшкодування нанесеної працівникові моральної шкоди.

Права і свободи особистості – це загальне досягнення людства, велика кількість народів та держав внесли свій вклад у розвиток цього інституту. Наприклад: англійський Біль про права 1689 р., американський Біль про права 1789-1791 р., французька Декларація прав людини та громадянина 1789 р. та інші, які зумовили значний вплив на розвиток прав і свобод людини. Але великою заслугою усієї людської цивілізації є прийняття Генеральної Асамблеї ООН 10.12.1948 р. Всезагальної декларації прав людини.

Права та свободи людини у сфері її трудової діяльності є одним із важливіших, тому для досягнення цілей та задач, закріплених Декларацією, в Україні після прийняття акта незалежності 24.08.1991 р. у трудове законодавство були внесені значні зміни, серед них: зменшення максимального робочого часу до 40 годин на тиждень; заборона на використання примусової праці; збільшення мінімальної кількості днів на відпустку до 24-х календарних днів; обмеження до КЗпП відносно підписання власником строкових трудових договорів; закріплення у законодавстві особливої форми трудового договору – контракту та інші, у тому числі й право працівника на відшкодування йому моральної шкоди, нанесеної неправомірними діями власника або уповноваженого ним органу.

Досліджуваній проблемі присвячений цикл наукових робіт В. Чернадчука, О. Ердєлевського та інших², але запропонована розвідка критеріїв оцінювань моральної шкоди та доказувань її факту тощо є новою.

Конституція України закріпила за кожним право за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Кожному гарантується судовий захист прав - спростувати недостовірну інформацію про себе та членів

своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. Відповідно до ст.55 Конституції кожен має право будь-якими, не забороненими законом засобами, захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань.

Отже особистість, як суб'єкт відношень у суспільстві, наділяється гарантованими державою правами та свободами, що, у свою чергу, накладає обов'язки на інших членів суспільства не порушувати права та свободи конкретної людини, а у випадку, якщо це трапиться, відшкодувати понесенні особистістю втрати. Людина може реалізувати себе як особистість тільки тоді, коли вона має можливість здійснювати свої права та свободи шляхом отримання або здобуття як матеріальних, так і нематеріальних благ та прав, захист яких і є однією з найважливіших задач держави.

Трудове законодавство передбачає матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну працівникові підприємством. Також відповідальність покладається на власника або уповноважений ним орган при заподіяні ним шкоди здоров'ю працівника каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язане з виконанням ним своїх трудових обов'язків (ст.173 КЗпП) [1]. Стаття 173¹ КЗпП та ст.12 Закону України "Про охорону праці" від 14.10.1992 р. встановлює обов'язок власника або уповноваженого ним органу відшкодувати моральну шкоду, заподіяну працівникові небезпечними або шкідливими умовами праці [2]. Відшкодування її провадиться, якщо небезпечні або шкідливі умови праці призвели до порушення нормальних життєвих зв'язків, і вимагають від потерпілого додаткових зусиль для організації свого життя. Відшкодування можливе і без втрати працездатності.

У постанові Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику в справах про відшкодування моральної шкоди" № 4 від 31.03.1995 р. зазначається, що відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного гро-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Сприндис С.І. (ХНПУ ім. Г.С. Сковороди).

² Зокрема, див. роботу: Серєда О.Г. Підстави відповідальності роботодавця за моральну шкоду, заподіяну працівникові // Право і безпека. -2003. -Т.2. -№ 3. -С.135-138.

мадського життя, розладі стосунків з оточуючими людьми, порушені права власності, прав, наданих споживачам та інших негативних наслідків. В ній також відмічається, що за змістом норм законодавства, що регулюють ці правовідносини, заподіяна моральна шкода відшкодовується особі, права якої були порушені неправомірними діями (бездіяльністю) інших осіб [3, с.14].

Отже, у трудовому праві захист прав та законних інтересів працівника здійснюється шляхом притягнення винної особи до юридичної відповідальності у вигляді карної, адміністративної, дисциплінарної та матеріальної, що покладає на нього обов'язок: відновити порушені права працівника; якщо це передбачено нормою права, понести покарання та відшкодувати працівнику, чий права були порушені, понесенні ним втрати як майнового так і немайнового характеру, у тому числі й моральну шкоду.

На сучасному етапі розвитку відшкодування моральної шкоди є дуже актуальне та новаційне питання у трудовому праві. До прийняття 14.10.1992 р. Закону України "Про охорону праці" у трудовому законодавстві навіть не було такого поняття, як моральна шкода. Сьогодні, коли у житті суспільства головна роль відводиться людському фактору та віддається пріоритети правам та свободам особистості, поява у праві інституту відшкодування моральної шкоди є природним. Це зумовлено тим, що правовий статус особистості характеризується об'ємом наданих їй немайнових та майнових прав та свобод, потребуючих захисту, який передбачає відновлення порушених прав і свобод і відшкодування шкоди, заподіяного особистості шляхом їх порушення. Шкода відшкодовується винною особою у грошовій або іншій формі, у тому числі, й моральна шкода. Але на відміну від майнового, моральна шкода не може бути оцінена у таких же одиницях, як матеріальна. Тому законодавець критерієм оцінювання наявності та розміру моральної шкоди зазначив важкість понесених особистістю фізичних і моральних страждань.

Право на відшкодування моральної шкоди виникає за наявності передбачених законом підстав та умов відповідальності за заподіяння такої шкоди. Зобов'язання по її відшкодуванню за загальним правилом виникає за таких умов: наявності або зазначення моральної шкоди; протиправності дій її заподіювача; причинного зв'язку між неправомірною дією та моральною шкодою; вини її заподіювача.

Першою умовою є наявність моральної шкоди, тобто шкоди, яка заподіяна працівникові поведінкою іншої особи або осіб, яку можна характеризувати як неетичну, таку, що суперечить системі поглядів і уявлень, які регулюють поведінку людей у суспільстві [4, с.83]. Моральна шкода – це негативні наслідки морального або іншого немайнового характеру, що виникли внаслідок фізичних страждань, порушень немайнових або тісно пов'язаних з майновими прав чи інших негативних явищ, викликаних неправомірними діями [5, с.824].

Однією з найважливіших специфічних особливостей моральної шкоди є те, що самі негативні зміни відбуваються у свідомості потерпілого. І форма, в якій вони виражаються, має сильну залежність від особливостей психіки суб'єкта. Так, сльозотеча є однією із найбільш поширених реакцій на заподіяння болю, стану горя, але факт

появи сліз може бути тільки побічним доказом заподіяння моральної шкоди [6, с.75].

На думку О. Ерделевського, має діяти принцип "презумпції моральної шкоди", зміст якого можна сформулювати таким чином: будь-яка фізична особа, щодо якої вчинено неправомірне діяння (дія чи бездіяльність), вважається потерпілим, якщо особа, яка вчинила діяння, не доведе зворотне [7, с.17]. Це істотно спрощує позицію потерпілого. В той же час особа, яка його вчинила, може довести свою невинуватість. Наприклад, наклепник має право посылатися на неспроможність потерпілого усвідомлювати ганебний характер поширення про нього відомостей і, довівши цю обставину, буде звільнений від відповідальності. Моральна шкода є супутньою шкодою будь-якого правопорушення.

Другою умовою відповідальності є протиправність дій заподіювача шкоди, що виражаються у їх невідповідності нормам об'єктивного права [8, с.108]. Протиправною є така поведінка особи, яка порушує норми закону або іншого нормативного акта, або виявляється в заподіянні шкоди життю, здоров'ю або майну іншої особи. При цьому порушуються не тільки норми об'єктивного права, але й суб'єктивні права тієї чи іншої особи. Чинним законодавством передбачено відшкодування моральної шкоди при порушенні окремих трудових прав працівника: права на безпечні та нешкідливі умови праці та інше, передбачене умовами контракту. При вирішенні питання про відшкодування моральної шкоди необхідно враховувати додержання встановлених законодавством вимог як потерпілим, так і посадовими та службовими особами, які відповідають за забезпечення належних умов праці. Порушення їх зумовлено діями (бездіяльністю) даних осіб. Дискусійним є питання про відшкодування моральної шкоди, заподіяної незаконними звільненням і застосуванням дисциплінарного стягнення та порушенням інших трудових прав. Оскільки чинне законодавство передбачає відшкодування моральної шкоди у випадках, встановлених контрактом, то, вважаємо, доцільно рекомендувати включити до нього це положення.

Третьою умовою відповідальності за заподіяння моральної шкоди є причинно-наслідковий зв'язок між протиправною дією та моральною шкодою. Особливий інтерес викликає теорія необхідного і випадкового заподіяння. Так, теорія необхідного заподіяння виходить із того, що не будь-який зв'язок між дією і шкодою може бути об'єктивною підставою відповідальності, а тільки необхідний. Теорія випадкового заподіяння вказує, що якщо причинність випадкова, то для притягнення до юридичної відповідальності немає об'єктивних умов. Між поведінкою заподіювача шкоди та шкодою, що настала, необхідна наявність причинно-наслідкового зв'язку, тобто шкода має виступати як об'єктивний наслідок неправомірної поведінки її заподіювача, але наявність причинного зв'язку не завжди легко встановити.

Четвертою умовою є наявність вини заподіювача шкоди. Вина, тобто психічні ставлення заподіювача шкоди до своїх протиправних дій та їх наслідків, може виявлятися у формі наміру та необережності. При заподіянні моральної шкоди намір може бути прямим та непрямим. Необережність може виявлятися у вигляді самовпевнено-

сті або необачності. При самовпевненості порушник передбачає можливі шкідливі наслідки своєї протиправної поведінки, але легковажно розраховує їх відвернути. У разі необачності він цих наслідків не передбачає, хоча може та повинен передбачити. За загальним правилом відповідальність настає тільки за винне заподіяння моральної шкоди.

Сукупність названих вище умов складає підставу для покладення відповідальності за заподіяння моральної шкоди. Ці умови є загальними, бо для виникнення зобов'язань із заподіяної шкоди необхідна їх наявність у всіх випадках, якщо інше не встановлено спеціальним законом.

Отже, ми можемо зробити висновок, що введення до трудового права інституту відшкодування нанесеної працівникові моральної шкоди породило цілий ряд питань по виробленню критеріїв оцінювання моральної шкоди, нанесеної працівникові; про доказування факту наявності моральної шкоди; про більш ширше тлумачення поняття суб'єкту відшкодування моральної шкоди; про зможу розповсюдження практики відшкодування моральної шкоди на інші випадки порушення прав працівника, крім зазначених діючим законодавством про працю; про визначення співвідношення розміру відшкодування моральної шкоди з важкістю нанесеної працівникові моральної шкоди та інші. Вирішення цих питань дуже актуальне та важливе

для науки трудового права та судової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс законів про працю. –К.: Атіка, 2001. -96 с.
2. Закон України "Про охорону праці" від 14.10.1992 р., № 2694-ХІІ // ВВР України. -1992. -№ 49. -Ст.688.
3. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995-1998) // Правовий вісник: Додаток до журналу "Право України". -1996. -№ 1. -382 с.
4. Андрійчук В.В., Васильєв З.Н. Науково-практичний коментар до Закону України "Про охорону праці". –К., 1997. -348 с.
5. Відшкодування матеріальної і моральної шкоди та компенсаційні виплати: нормативні акти, роз'яснення, коментарі /Відп. ред. П.І. Шевчук. –К.: Юрінком Інтер, 1998. -853 с.
6. Ерделевский А.М. Компенсация морального ущерба в России и за границей // Законность. -1998. -№ 6.
7. Ерделевский А.М. Моральный ущерб и возмещение за страдание // Российская юстиция. -1998. -№ 6. –С.17-27.
8. Чернадчук В. Право на відшкодування моральної шкоди: деякі аспекти // Право України. -2000. -№ 3. – С.106-109.

Надійшла до редколегії 08.12.2005

ПРОТОПОПОВА Я.С. ПРИЗНАНИЕ ЗА РАБОТНИКОМ ПРАВА НА ВОЗМЕЩЕНИЕ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА В ТРУДОВОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ
Рассмотрена целесообразность введения в трудовое право института возмещения нанесенного работнику морального вреда.

PROTOPOVA Y.S. REPAYMENT OF MORAL HARM IN LABOR LAW FOR WORKERS
The expediency of introduction in the labor law of institute of compensation of the moral harm put to the worker is considered.

І.М. ШОПІНА

канд. юрид. наук

Національний університет внутрішніх справ

УДК 304.5:342.1(477)

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК УМОВА ПОБУДОВИ В УКРАЇНІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Розглянуто поняття й ознаки соціальної держави та їх вплив на формування механізму соціального партнерства в Україні.

Криза влади в Україні наприкінці 2004 року переконливо довела необхідність кардинальних змін цілей, завдань і методів державного управління. Найбільш гостро суперечності, які накопичувалися протягом всього існування України як незалежної держави, проявилися у соці-

альній сфері – рівень зарплат і пенсій, справедливості та економічна обґрунтованість їх підвищення, питання соціального захисту певних верств населення викликали напруження у суспільстві, подолання якого відбулося хоч і безкровним, але надзвичайно складним для усієї держави